

SAADET HANIM*

Hadi ŞENOL

TRT (Türkiye)

Özet

Özlük kayıtlarına göre Kazan'da 28 Temmuz 1907'de dünyaya gelir Saadet Hanım. Anılara bakılınca çocukluğunun, köyde dedesinin evinde geçtiği görülür. Bütün anlatımlarında altını çizdiği konu, babası Ayaz İshakî'yi 1913 yılında tanımış olması.

Saadet Hanımın, uzun zaman yakınında bulunanlardan duyduğum erdemlerinden biri de, hiçbir sıfatı bir övünç olarak, bir böbürlenme olarak kullanmaması; "Ayaz'ın kızı" tanımlamasının dışında. Saadet Çağatay-İshakî. "Ayaz'ın kızı". O kendisini, özellikle hemşerilerine, hep böyle takdim etmiş; ne soyadını taşıdığı Tahir Çağatay'ın eşi ne de Profesör Saadet Çağatay olarak hiç tanıtmamış.

Anahtar Kelimeler: Saadet Çağatay, Ayaz İshakî, Prof. Willy Bang-Kaup, Kazan-Tataristan, Türkoloji, Türk lehçeleri.

Abstract

Saadet Hanım was born in Kazan on 28th of July, 1907. According to her memoirs, she spent her childhood in the village house of her grandfather. She met her father Ayaz İshakî in 1913.

One of the virtues of Saadet Hanım, which was confirmed by her close friends and people who has the chance of meeting her, was her modesty. She always preferred to be known as "The daughter of Ayaz – Daughter of İshakî Ayaz." Never introduced herself as the wife of Tahir Çağatay or with her title: Professor Saadet Çağatay.

Keywords: Saadet Çağatay, Ayaz İshakî, Prof. Willy Bang-Kaup, Kazan-Tataristan, Türkoloji, Türk dialects.

---

* Bu çalışma, 25-26 Ekim 2007 tarihinde Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın 100. Doğum Yıldönümü Etkinlikleri kapsamında Bölümümüzce düzenlenen "Saadet Çağatay Kişiliğinde Willy Bang Kaup Öğretisi" Sempozyumunda sunulan bildirinin makale hâline getirilmiş biçimidir.

1940 yılının 4 Nisan Perşembe günü, bugün toplandığımız Muzaffer Göker salonunun kapısından ürkek ama kendisine güvenli tavırları ile o günkü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mümessili, Doç. Dr. Tahsin Banguoğlu ile birlikte girdiler. Bu salon Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne ihtisas kütüphanesi olarak verilmişti. Binanın açılışı henüz daha çok yeni olduğu için, birkaç raflık kitapla bir masa bir de sandalye vardı. Masaya doğru birlikte yürüdüler. Tahsin Bey, Saadet Hanıma yerini gösterdikten sonra, hızla salondan çıktı. Belki de karşılaşacağı bir soruya nasıl cevap vereceğini bilemediği için, tedirgindi. Saadet Hanımı Berlin’de bulunduğu günlerde tanımış, dost olmuşlardı.

Tahsin Bey çıkınca Saadet Hanımın yüz çizgilerini hiç eksik etmediği, güven duygusu kapladı. Sonra her yalnız insanın yaptığı gibi kendisi ile konuşmayı denedi. Oysa başkaları ile bile çok konuşmayı sevmiyordu. Kimi kez sesi duyulmadan yüz mimikleri ile soruları yanıtlardı. Aynı kuralı bu kez kendisi için uyguladı. Kararlı fakat tevekkül dolu bir baş sallaması ile “Bu da geçer yahu” hattındaki tüm sözcükler, sanki bu salonun duvarlarında yankılandı. Başkalarının duyamadığı bu kafa sesi onu rahatlatmıştı. 360 derecelik bir dönüşle salonu önce hafızasına işledi, ardından kapının arkasındaki ahşap portmantonun boş olarak durduğunu gördü. Oraya doğru yürüdü, mantosunu çıkarıp astıktan sonra masaya yaklaştı, öğle yemeğini taşıdığı çantadan şalını çıkarıp omuzlarına örtüp hezaren sandalyesine oturdu. Bugün 100. doğum yıldönümü nedeniyle andığımız hocamız Prof. Dr. Saadet Çağatay’ın Fakültemizdeki ilk çalışma günü böyle başlamıştı. Yine bir perşembe günüydü.

Bugün ben burada Saadet Hanım adlı biyografi kitabında veya *Türkooloji’nin Öyküsü* adlı kitaptaki “Saadet Çağatay” adlı bölümde yazdıklarımın oldukça az bilgi aktarmaya çalışacağım. Aktaracaklarım da bir yaşam öyküsünün gereği olan bilgileri kapsayacak. Kalan zamanımı bunları yazarken düşüncemde oluşan, bir türlü cevaplayamadığım kimi

soruları ya da çözemediğim problemleri sizinle paylaşarak kullanacağım. Her iki çalışmada da çok az değinilen bu soruları eğer doğru cevaplayabilirsek nasıl bir değerle, kelimenin tam anlamıyla nasıl bir insanla birlikte olduğumuzu daha doğru bir biçimde kavramış olacağız.

Önce isterseniz cevaplayamadığım soruları sıralamak istiyorum:

- 1- İki yıl on bir ay on sekiz gün yani on iki gün eksiği ile üç yıl kütüphane memuresi olarak çalışan Dr. Saadet Hanım.
- 2- Özel hayatın renkleri karşısında, olağanüstü dikkatli ve son derece sade yaşayan Saadet Hanım.
- 3- Tüm yaşamı boyunca kendisi için hayli tutumlu bir yaşam biçimi sergilemekle birlikte, dünyanın en bonkör en verici insanlarından biri olan Saadet Hanım.
- 4- Yaşadığı hayatın bir armağanı olan sağlık problemleri ile birlikte, uykusuzluk hastalığı ile sürekli mücadele eden Saadet Hanım.
- 5- Cevapsız kalan birçok sorunun ışığında “Vakıf Kurma” çalışmaları. Amacını ve hedeflediklerini tüm açıklığı ile sergilemesine rağmen, sürekli birtakım engellerle karşılaşması, bu engelleri aşmaya çalışırken engellerden çok kendisinden sonraki gelişmeler konusundaki endişelerini dile getiren Saadet Hanım.

Anlatımına bu salona girişi ile başlamıştım. O günü belki de mesleğimin gereği sinematografik bir betimleme ile sizlere aktardım. O gün bu kapıdan giren insanı biraz daha yakından tanıyıp o günün Türkiye’sini biraz daha dikkatle gözleyecek olursak öyle sanıyorum ki sizler de beni haklı bulacaksınız. Önce 85 lira ücretle kütüphane memuresi olarak ataması yapılan Saadet Hanımın öğrenim durumunu son aşamasından başlayarak aktarmaya çalışacağım.

Saadet Hanım lisans diplomasını aldıktan 18 ay sonra, hocası Bang’ın ölümünden 10 ay önce, 13 Aralık 1933’te tezini bitirip doktor unvanını alır. Hocasının da, Saadet Hanımın da tek istekleri onun aynı bölüme asistan olarak alınmasıdır. Kadro sorunu vardır. Üniversite, bölümün ısrarlı isteklerine rağmen, kadro vermez. Bu haberi, yardımcı ders olarak aldığı ve doktora jürisindeki hocası Slavistik Bölüm Başkanı, Profesör Dr. Max Vasmer duyunca, hemen Saadet Hanıma kendi

kürsüsünde boş bulunan asistanlık kadrosunu teklif eder. Profesör Max Vasmer uluslararası nitelikli önemli bir Slavisttir. Onun hazırladığı Rusçanın Etimolojik Sözlüğü, 1950-1958 yılları arasında, Heidelberg’de üç cilt olarak yayımlanır. Genişletilmiş Rusça çevirisi ise, 1986’da Moskova’da dört cilt halinde yayımlanır. Bu sözlük, bugün bile kullanılmakta. Saadet Hanım böylesi önemli bir bilim adamının asistanlık teklifini, içinde bulunduğu zor koşullara rağmen kabul etmez. “Benim tek idealim Türkolog olmak, bu isteğimi elde edinceye dek çalışacağım.” der ve böylesi önemli bir imkânı geri çevirir. Bu olayda bir başka önemli ayrıntı da Saadet Hanımın sevgili hocası Bang, doktora savunmasında öğrencisinin savunmasını iyi derece ile değerlendirirken, Vasmer’in değerlendirmesi pekiyidir.

Bugüne dek pek bilinmeyen bir gerçeği de, Sayın Osman Fikri Sertkaya’nın izniyle aktarmak istiyorum. Saadet Hanımın doktorasını bitirdiği günlerde Humbolt’ta bir başka hemşehrisi, ağabeyi konumundaki Reşit Rahmeti Arat doktorasını bitirmiş ve doçentlik unvanını da almıştır. Alman Polisi öğrenim durumunu tamamladığı için oturma izni vermeyip ülkeyi terk etmesini ister. Bu durum karşısında Arat, bir yandan Humbolt’ta yeni bir burs için başvurur, diğer yandan da Alman vatandaşı olmak için dilekçe verir. Saadet Hanım Türk tabiyetine geçmiştir ama, Reşit Rahmeti Arat hiçbir ülkeye bağlı olmayan göçmen konumundadır. Bang onu kendi yerine geçmesi için yetiştirmiş olmasına rağmen Alman yetkililer bu atamaya pek sıcak bakmazlar. Bu olayı yakından gözleyen İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Ahmet Caferoğlu olup bitenleri Fuat Köprülü’ye aktarır. Fuat Köprülü de bu durumu Mustafa Kemal Paşa’ya iletince Paşa “Darülfünun İstanbul Üniversitesine dönüşüyor, madem bu soydaşımız konusunda böylesine başarılı, Türk Dili Profesörü olarak atamasını yapalım” der. Köprülü böylesi bir yaklaşımı sevinçle karşılayarak Reşit Rahmeti Beyin İstanbul Üniversitesine gelmesini sağlar.

Saadet Hanım’ın Berlin’deki üniversite yaşamı, 1927 yılı ilkbaharından 1933 Aralık ayına dek sürer. Üniversitenin yeri, Berlin merkeze çok yakındır. Üniversite, dört katlı, 19. yüzyıl yapısı bir bina. O günlere ilişkin Saadet Hanımın herhangi bir anısına ya da başkalarının tutulmuş bir günlüğe rastlayamadık; *Haliç’ten Gelen Kız* adlı romanın dışında.

Saadet Hanım’ın üniversite yıllarındaki yaşamından, satır aralarında da olsa söz eden tek yazısı, hocası Bang’ın 40. ölüm yıldönümü nedeniyle, 1974 yılında *Türk Dili Dergisi*’nin 278. sayısında yayımlanan “Prof. Willy Bang–Kaup’u Anarken” adlı yazıdır. Saadet Hanım, Hint-Avrupa dillerindeki karşılaştırmalı yöntemin, Türk dilleri için de gerekliliğini ilk fark edenin Bang olduğunu yazıyor. Her dilin inceliklerle dolu olduğunu, Türk dillerindeki incelikleri ilk keşfedenin aynı kişi olduğunu söyler.

Ardından Bang'ın Türkoloji'nin temelini atan bilim adamı olduğunu belirtir. Karşılaştırmalı Türk lehçeleri yöntemini kuran hocasına, onu yakından izleyenlerin "gelmiş geçmiş en büyük Türk dili araştırmacısı" damgasını vurmaktan kendilerini alamayacaklarını belirtir. Bu yargısını pekiştirecek şu cümleyi kurar: "Peki, Bang'ın bu büyük başarısını sağlayan, ona "en büyük Türk dili araştırmacısı" sıfatını kazandıran neydi? Bu soruya kısaca, onun bütün Türk lehçelerine yönelmiş olduğunu ve araştırdığı lehçeleri bütün incelikleriyle bilme tutkusu ile çalıştığını söyleyerek karşılık verebiliriz." der.

Saadet Hanıma ilişkin yaptığımız araştırmalarda, ilk kez kendi çalışma yöntemini de kapsayan bir anlatımda, böylesine iddialı bir cümleye rastladık: Bütün lehçeler bilinmeli ve hepsine eşit uzaklıkta durulmalı, aynı sevgiyle yaklaşılmalı yargısına. Bir annenin çocuklarına bakışı gibi bir yaklaşım. Bir düzine çocuğu da olsa anne, hepsinin bebekliğini, büyümesini, serpilip gelişmesini aynı ölçülerde hatırlar; birini diğerinden ayrı tutmaz, sevgisi farklı olsa bile bunu belli etmemeye çalışır. Saadet Hanım da, hocasını anlatırken onun ilk kez ortaya çıkardığı bu yöntemi, bir ömür boyu uyguladığını, doğru olanın da böylesi bir çalışma olduğunu anlatmaya çalışır aslında.

1927-1933 yılları arasında şekillenen bir geleceği aktarmanın kanımızca en etkin biçimi o günleri Saadet Hanımın kaleminden sunmak. Bang'ın ölüm yıldönümü nedeniyle yazılan her satırda 1933 yılı sonrası edinilmiş deneyimlerin, öğrenilmiş bilgilerin bir değerlendirmesi var. Bu yazıda aktarılanlar, onun 41 yıl önceki gözlemlerine dayanıyor. Bu nedenle duygusallıktan çok aklın öne çıktığı bir dönemde yazılmış. Onun değerlendirmeleri ile bildirimini sürdürdüğüm:

Bang pratik olarak Türkçe'yi bilmez, konuşamazdı. Ancak, kendi zamanında da, şimdi de, bütün Türkçe'yi (lehçeleriyle birlikte) onun kadar iyi bilen bir başkasının olmadığını söyleyebilirim. Kimi kez derslerde bana "siz Kazan lehçesinde şuna ne dersiniz?" diye sorduğunda benim verdiğim cevabı beğenmez "Hayır öyle değil, doğrusu şöyledir" diye düzeltirdi.

Bang çok dikkatli, iyi bir hoca idi. Zaten öğrencileri de az olduğundan biz bir aile gibiydik. O hocalık taslamaz, kendisine aşırı, yapmacıklı bir saygı göstermemizi istemezdi. Kimi kez onun yanında kendisinden Bang diye adıyla söz ettiğimizde böyle konuşmamızı beğenir "Ne gereği var her zaman Herr Professor gibi unvanlara" diye gülerdi... Biz Türk soyundan onun yanında doktora yapan üç kişiydik. İlk önce Yakup Bey Şinkeviç onu bulmuş ve yanında Rabguzi'nin söz dizimi üzerine bir doktora yapmıştı. Yakup Beyin teşvikiyle Rahmeti

Bey ve ben de gelmiştik. Böyle bir hoca bulduğumuz için pek sevinçliydik. Ben üçüncüleri ve en küçükleri olduğumdan “Saadetchen” idim. Ben geldiğimde Yakup Bey artık doktorasını bitirmiş, mezun olmuştu. Hocamız öğrencilerine bütün bildiklerini tam olarak vermeye çalışır, her zaman bizim emrimizde olurdu. Onunla tekellüfsüz, önceden bildirmeden görüşebilir, istediğimiz an odasına girip çıkabilirdik. Bazen, bu ancak birkaç kez oldu, ben gelmezsem ders yapmazdı, “Onun sizden daha çok ihtiyacı var, o daha küçük, dersi yapmayalım” dermiş. Bizden başka Türkçeyi yardımcı dal olarak seçmiş Alman öğrencileri de vardı. Onları da savıp benim gelme günümü beklerdi. Yabancılardan olan arkadaşlarımızdan A. v. Gabain, Karl Menges, Polanyalı Karayımlardan A. Zajaczkowski ve İsveçli Gunnar Jarring ve başkaları vardı.

Bang’ın rahatsızlığı artarak devam etmektedir. 1931-32 ders yılı başında raporludur. Yarıyıl tatili yaklaşırken okula döner. Saadet Hanımın bir an önce lisans bitirme sınavlarını verip doktora programını bitirmesi gerekmektedir. O bu süreyi biraz daha uzatmaya niyetli olmasına rağmen Bang izin vermez. “Bir an önce bitirme sınavlarına gireceksin” diye dayatır. Saadet Hanım da çaresiz hocasını kıramaz, 20 Haziran 1931’de bitirme sınavlarını takdirle tamamlayıp okulunu bitirir.

Okulu bitirdiğini öğrenir öğrenmez doğru odasına koşup ilk müjdeyi hocası Bang’a verir. Bir süre sohbet ettikten sonra Bang, Saadetchen’inin yüzünü öper, gözleri yaşarır ve “artık seninle meslektaş olduk” der. Bang bütün öğrencilerine “siz” diye hitap ederken Saadet Hanıma meslektaşlık payesi olarak “sen” diye hitap etmiştir.

Humbolt Üniversitesindeki öğrencilik yıllarına ilişkin dosyasını bulamadık. İkinci Dünya Savaşında, bir bombalama olayı ile birlikte hemen hemen tüm evraklar yok olmuştu. Sevindirici olan, doktora evraklarının zarar görmemesi. Bu dosyanın bize ulaşmasını, Berlin’de, günümüzde Bang’ın yerini alan Prof. Dr. Peter Zieme sağladı.

20 Mayıs 1931’de okulu bitirmişti; o tarihten 28 gün sonra, 18 Temmuz 1931 tarihli dilekçe ile doktora başvurusunu yapar. Bu dilekçede iki önemli konu var; birincisi İshakî soyadı ile verdiği son dilekçelerden biri olması, ikincisi ise üniversitede eğitimi boyunca aldığı dersler: Ana dal olarak Türkçe-Arapça-Farsça filoloji eğitimi, yan dal olarak da Slavistik ve Felsefe.

Bu anlatımdan sonra yeniden sorumuza dönüyorum. 1940 Türkiye’sini yeniden göz önüne getirirsek öyle sanıyorum ki daha doğru değerlendirebiliriz. O günün Türkiye’sinde lise mezunu vali, büyükelçi, genel müdür, müsteşar görevlerini yürütürken, bu fakültede 1933 yılında doktorasını tamamlamış öğretim üyesi sayısı son derece sınırlıyken, Saadet

Hanım kütüphane memuresi olarak atanıyor. Bu soruyu biyografi çalışmam sırasında Tarih Bölümünden, Arkeoloji Bölümünden Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden birçok öğretim üyesi dostuma sordum. Aldığım cevap “eskiden asistanlar kadro açılıncaya kadar böyle görevlendirilirlerdi” oldu. “Ne kadar süre ile” diye devam edince, “bu görevlendirmenin süresi kadronun ilanına bağlı idi” dediler. Bir de, “eskiden asistanların kütüphane nöbetleri olurdu” diye ekleyenlerde vardı. Burada yaşanan gerçekte bu açıklamaların hiçbir ilgisinin olmadığını sizlerde görmüşsünüzdür. Burada benim soruma bir de sizlerin başka bir soru eklediğini duyar gibi oluyorum. “Niçin bu durumu kabulleniyor” sorusunu. Öyle sanıyorum ki, Saadet Hanımdan kalan mektupların ışığında bu soruya cevabı; “o günlerin dünyasında bütün olumsuzluklara rağmen, en güvenilir ve istikrarlı ülke olarak Türkiye vardı” olabilir. Bu cevapla birlikte Saadet Hanımın üç yıldan on iki gün eksik yaşadığı bu durum benim düşüncemde bugün bile cevapsızlığını koruyor.

İkinci sorum; **Özel hayatın renkleri karşısında, olağanüstü dikkatli ve son derece sade yaşayan Saadet Hanım.** Bu soru bizleri onun doğduğu günlere götürüyor. Çocukluğunu nasıl bir ortamda geçirdi, neler yaşadı. Öyle sanıyorum ki, bu sorunun cevabı o günlerde aranmalı:

Özlük kayıtlarına göre Kazan’da 28 Temmuz 1907’de dünyaya gelir Saadet Hanım. Anılara bakılınca çocukluğunun, köyde dedesinin evinde geçtiği görülür. Bütün anlatımlarında altını çizdiği konu, babası Ayaz İshaki’yi 1913 yılında tanıdığı. 1913 öncesinde babasının gizlice köye gelip gittiğini başka insanlardan duyar. Ailede bütün insanların eli yüreğindedir. Saadet Hanımla birlikte dede, babaanne, halalar ve amcası hep onun yolunu gözlerler.

Saadet Hanımın, uzun zaman yakınında bulunanlardan duyduğum erdemlerinden biri de, hiçbir sıfatı bir övünç olarak, bir böbürlenme olarak kullanmaması;

“Ayaz’ın kızı” tanımlamasının dışında. Saadet Çağatay–İshakî, “Ayaz’ın kızı”. O kendisini, özellikle hemşehrilerine, yaşadığı sürece hep böyle takdim etmiş; ne soyadını taşıdığı Tahir Çağatay’ın eşi ne de Profesör Saadet Çağatay olarak hiç tanıtmamış.

Babası ve onun yakınlarını anlatan tüm bilgileri Ayaz İshakî’nin 100. doğum yıldönümü nedeniyle yayımlanan kitapta bulabiliyorsunuz da, Ayaz’ın çocuğunu doğuran kadından söz eden bir tek cümle bile bulamıyorsunuz. En azından adına rastlarız diye dikkatle inceledik, ona bile rastlayamadık. Tek bilgi kaynağımız Saadet Hanımın özlük dosyaları olmuştu. Bu dosyada, pasaport almak için yaptığı başvuruda doğum tarihi hanesine 28 Temmuz 1907 yazıyor. Annesinin adının Meryem olduğunu da yine bu belgeden öğrenebildik. Ayaz Beyin evliliği ve Saadet Hanımın doğum tarihi konusunda, Kazan’la kurduğumuz ilişkiler sonucu daha sağlıklı bir biçimde düşünmemiz gerektiğini anladık. Son günlerinde onun kurduğu ilişkilerin izini takip edince, her ne kadar karmaşık da olsa, hayli önemli bilgilere ulaştık. Saadet Hanımın ilişki kurduğu İbrahim Beyin Kazan’da 1991 yılında yayımlanan *Süyünbike* dergisindeki yazısı ile bizim bilgilerimiz pek örtüşmüyor. Doğal olanı böylesi düşüncelerin tek bir doğrusunun olması. Ancak, dalga boyu yüksek çalkantıların yaşandığı hayatlarda sonuçlar matematikte olduğu gibi her zaman iki kere iki dört etmiyor. Sağlamasını yapamadığımız kimi problemlerde doğruya yakın tüm sonuçları birlikte değerlendirebiliriz.

Saadet Hanımın babasının 100. doğum yılı nedeniyle yayımladığı kitabında, anlattıklarından çıkarabildiğimiz sonuca göre, Ayaz kısa bir süreliğine de olsa babası İlaceddin Hazretin ısrarlarını kıramaz köye gelir ve onun yerine hocalığı kabul eder. Bu gelişin yaklaşık tarihlenmesi 1904-1906 yılları arasında olmalı. Köyde evlenir. Bu konuda yaptığımız araştırmalarda pek belirgin bir sonuca ulaşamadık. Saadet Hanımın yakın dostlarından öğrendiğimiz kadarı ile Ayaz Beyin Saadet Hanımın annesi ile evliliği çok kısa sürmüş. Saadet Hanım bu konudaki tüm ayrıntıları içeren yazılı bir metin hazırlayarak kütüphanesinin bir yerine saklamış. Saadet Hanımın kurduğu vakfın yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerde yetkililer, böylesi bir belgeye rastlamadıklarını söylediler.

Ölümünden bir süre önce Sovyet Rusya'daki yönetsel değişiklikler onu birtakım girişimlere yönlendirmiş. Önceki yıllarda defalarca Avrupa'ya gitmişler Tahir Bey ve Saadet Hanım. Ama hiçbir yolculuklarında çok sevmelelerine rağmen treni tercih etmemişler. Yakınlarına Bulgaristan'dan geçişlerinin sorun olabileceğini söylemiş.

Sovyet yönetimlerindeki değişim ve yılların hasreti, Saadet Hanımı resmî başvurularla yakınlarını aramaya yönlendirmiş. Bu arada Kazan'daki bilim çevreleri ve basın-yayın organları

ile ilişki kurup onlardan ailesi hakkında araştırma yapmalarını istemiş. Onlardan aldığı bilgiler doğrultusunda kız kardeşi Sufiya ile mektuplaşmaya başlar. Aslında bu mektuplaşma aşamasında iki önemli kişi daha var. Birincisi Ayaz İshakî'nin hayatı üzerine çalışan İbrahim Nurilin. İkincisi Ayaz İshakî'nin kitaplarının yeniden yayımlanmasını üstlenen Lena Gaynanova. Bunların her üçünü de Türkiye'ye davet eder Saadet Hanım. Bu üç kişiden biri olan İbrahim Bey Ankara'ya gelir. Ancak, Sovyet yönetiminden izin alıp gelmesine Saadet Hanımın ömrü vefa etmez. Ölümünün hemen ardından bürokratik işlemleri tamamlanan İbrahim Bey 1990'da Ankara'ya gelmiş. Saadet Hanımın dostları onu Maltepe Gülseren sokaktaki Vakfa ait bir evde 8-10 gün misafir etmişler. Aslında Saadet Hanımın bu çabasının tek amacı, annesinin ikinci evliliğinden olan kız kardeşi Sufiya'ya kavuşmak. "Ona bir kere sarılıp annemin kokusunu aldıktan sonra ölsem de gözlerim açık gitmez" dermiş.

Kokusunu böylesine özlediği annesi ve “bir kez sarıldıktan sonra ölsem de gözlerim açık gitmez” diye söz ettiği kardeşi hakkında, bizler ölümünden sonra bilgi edinebiliyoruz. “Bu kırgınlığın ya da kırılgılığın nedenleri pek bilinmiyor.” şeklinde önceki çalışmamızda görüşlerimizi özetlemiştik. Oysa bugün böylesi bir duygunun zorunluluklardan oluştuğunu öğreniyoruz. Kazan’da yapılan çalışmalar bize ilginç ipuçları verebiliyor. Saadet Hanım Almanya’daki öğrencilik yıllarında da annesi ile haberleşiyor. 1925-1933 yılları arasında çekilmiş anne Meryem Hanım ve kardeşi Sufiyya’ya ait dört fotoğrafı Saadet Hanımın albümünden aldıklarını yazıyor İbrahim Nurilin. Annesi ve kız kardeşi ile mektuplaşıyorlar. Fotoğrafların birinin arkasına kız kardeş Sufiyya, diğerinin arkasına da anne Meryem hanım yazar, “Bizi özledikçe bunlara bakarsın” diye.

Söz Kazan’la kurulan ilişkilere gelmişken yürek burkan bu çabayı kronolojik anlatımın dışına çıkararak aktaralım:

Bu mektup 10 Mayıs 1989 tarihinde Ankara’da yazılmış. Latin harfleriyle ve Tatarca. “Söyikli Sufiye, Reise, İlhamiye, Rafael” diye başlıyor ve şöyle devam ediyor:

“Hepinize özlem dolu selamlar. Sizin 14 ve 16 Nisan tarihli mektuplarınız 27 Nisan günü elime geçti. Sizin önceki mektubunuza koyduğunuz fotoğraflar da elime geçti. Bu kez sizlere Latin alfabesi ile yazıyorum, belki okumanız zor olacak.

Bunca yıl geçmesine rağmen sizleri hâlâ görüp tanıyamadım. Onun için önce kendi hakkımda bilgi vereceğim. Uzun yıllardır Türkiye Türkçesi ile ders verdiğim için şimdi Tatarca yazmak benim için hayli zor oluyor. Biz İkinci Dünya Savaşı başlangıcında Türkiye'ye gelip yerleştik... Şimdi ben yalnızım. Devamlı iş gücü ile meşgul olduğumdan benim çocuğum olmadı. Olmasını pek istemedim de.

Ben 1907 doğumluyum. 83 yaşındayım. Türlü ağrılarım var. Bu sene bir de şeker çıktı. Kalp yetmezliği ve romatizmalarla uğraşıyorum.”

Saadet Hanımın ölüm tarihi 24 Haziran 1989. Ölmeden 44 gün önce yazmış. Çok büyük bir olasılıkla son mektubu. Son dönemdeki hastalığının teşhisi ve tedavi sürecinin başlamasıyla hastanede kaldığı günleri göz önünde tuttuğumuzda yazdığı son mektup olma olasılığı çok yüksek. Mektubun son cümlesi unutulmaması gereken bir vasiyet niteliğinde: “Tatarçanı onitmagız, balalarımızga da öyretigiz.” Yani **Tatarcanızı unutmayınız, çocuklarınıza da öğretiniz.** Uluslararası nitelikli bir türkologun kendi insanlarına söyleyeceği son söz, yazacağı son cümle bundan daha anlamlı olamazdı.

Saadet Hanım köyde başlamıştır ilkokula. İlk eğitimini köyde alır. Kanımızca Ayaz İshakî onun iyi yetişmesini sağlamak için, o günlerin modasına uyarak bir Rus Guvernenka (özel öğretmen) temin etmiş ki, 10 yaşında ilkokulun ardından, 1917 yılında Kazan'da bulunan Gimnazyum sınavlarına girer ve kazanır. O güne dek o çevrede Gimnazyum sınavlarını kazanan ilk Tatar kızı olur. 1913-1917 yılları arasında Ayaz İshakî'nin çok yoğun yaşadığını az önce belirtmiştik. Saadet Hanımla özel olarak ilgilenecek pek zamanı olmuyor. Hatta Saadet Hanım onun için, bazı yaz aylarında bile köye gelemezdi “Babaannemle ben hasretini çekip kalırdık.” diyor.

Çar Rusya'sı son günlerini yaşarken İl gazetesini yayımlayan Ayaz İshakî de ihtilali gerçekleştirecek olan kesimle birliktedir. Halkına özgürlük getireceğine inandığı yeni düşüncelerin en ateşli savunucularından biridir. Köye ancak kısa tatillerde gelip giderek ailesi ile birlikte olur

1917 Şubat devriminden sonra Kazan'da bir kahraman gibi karşılanır Ayaz İshakî. Eski geleneklerimizde olduğu gibi ona "tuz ve ekmek" ikram edilir. Çevre insanları heyetler halinde ziyaretine gelir. Hediyeler getirirler. Bu gelişin hemen ardında ilk kez seyyar artistler tarafından, Kazan tiyatrosunda onun *Züleyha* adlı oyunu sahneye konur. O güne dek sansür edilen bu oyunun amacı, halkına özgürlük duygularını aşılmasıdır. Oyunun galasına babası ile birlikte giderler. Kalabalık bir locada birlikte otururlar. İçerideki kalabalık yetmezmiş gibi perde aralarında loca başka ziyaretçilerle dolup taşar. Böylesine şaşaalı karşılamanın yaşandığı bu gelişinde ancak birkaç gün kalır Ayaz İshakî. Dönüşü vapurla yapar. Onu kalabalık bir grup uğurlar. En başta da seyyar artistler grubunun çalışanları vardır.

1917 yılı baharında böylesi törensel bir uğurlamayı yaşayan insanların hayatı, bir yıl içerisinde değişen koşullar ile birlikte bir çileye dönüşür.

1921 yılı o bölgede kıtlık yılıdır. Kazan'da okullar yakıt bulamadığı için erken tatil edilir. Saadet Hanım Rus Gimnazyumundan ortaokul diplomasını alarak Yavşirme köyüne gelir. İki yıl önce dedesi İlaceddin Hazreti kaybettiklerinden babaannesi, halaları ile birlikte yaşamaktadır.

Amcası Hasan okulu bitirip öğretmen olmuş ve seyyar tiyatro grubundan bir artistle evlenmiştir. Küçük oğlu Hasan'ın ısrarlarına dayanamayan Kameriye Hanım torunu Saadet Hanım'ı da alarak onların o yıl yaşayacakları şehir olan Taşkent'e gider. Ekmek bulmanın bile güçleştiği bir dönem yaşanmaktadır. "Aslında babaannem mutsuzdu. Köydeki yakınlarından ayrılıp bilmediği bir yerde yaşamaktan pek hoşlanmıyordu." diyor Saadet Hanım. İşte o günlerde babası Ayaz İshakî'den sık sık mektup almaya başlar. Ayaz İshakî kızının Avrupa'da okumasını istemektedir. 1922 yılı yazında tüm aile tekrar Kazan'a döner.

Saadet Hanım, Hasan amcası ve yengesi ile birlikte Kazan'da pasaport dairesinin yolunu tutar. Saadet Hanımı tüm yöneticiler yakından tanınmasına rağmen pasaport vermezler. Ama onlara "bize başvurduğunuzu söylemeden bir de şansınızı Moskova'da denerseniz iyi olur" şeklinde bir akıl verirler. Amca, yeğen ve yenge bu kez Moskova'ya gider. Moskova'daki yöneticilerle günlerce yapılan pazarlıklar da sonuçsuz kalır kalmasına ya, Saadet Hanımın anlatımı ile "Aslında milliyetçi olan bu komünist yöneticiler" onlara bir başka çıkar yol gösterirler:

"Petersburg'a gidin, orada kaçakçılar var, onlar seni Finlandiya'ya geçirir." derler. Bu kez Petersburg'un yolunu tutarlar.

Petersburg'da tam kırk gün kalırlar. Böylesi bir kalışı hesaplamadıkları için hayli zorluklar yaşanır. Bir yandan kıtlık, bir yandan parasızlık onları zorlamaya başlar. Saadet Hanım henüz on beş yaşındadır. Gelişme çağında insanların nasıl hızlı acıktığını ve bu açlığı kontrol etmenin ne kadar zor olduğunu birçok insan bilir. Petrograd o günlerde her ne kadar başkent olmasa da gene de çok iyi kontrol edilen bir şehirdir. Sokakta dolaşmak bile tehlikelidir onun için. Çok dikkatli olmak zorundadır. Geceleri yürüdüğü için gündüzü uykuda geçirmeyi planlar. Ne var ki, açlık uykuyu engeller. Uyuyamaz. Kaldıkları yerlere yakın küçük aşevleri vardır. Bunların mutfakları alt katta olduğundan sokaktaki mazgalardan yemek kokuları dışarıya çıkar. Saadet Hanım açlığa dayanamadığı zamanlarda bu tür aşevlerinden birinin mutfak mazgalından çıkan yemek kokularıyla açlığını giderir. Bu arada insan kaçakçılarının bulunması onlarla yapılan pazarlıklar ve Ayaz İshaki'den gelecek haberleri beklemekle geçer bu kırk gün. Neva nehrinin Finlandiya körfezine döküldüğü noktada kurulmuş olan bu kent uzun yıllar Rusya'ya başkentlik yaptığı gibi ticaret ve kültür açısından önemli bir yerleşim bölgesidir. Finlandiya sınırına kuş uçuşu 145 kilometre uzaklıkta, tren yolu uzunluğu ise 175 kilometre. Bu mesafeyi Saadet Hanım yürüyerek geçecektir artık. 1922 yılı Kasım ayının ilk haftası sonunda yola koyulurlar. Gündüz nöbetçiler olduğu için gece yürümek zorundadırlar. O tarihlerde bölgede güneş 16.40'da batıp sabah 8.40'da doğuyor. Gece yürüyüşlerinde yollarını yalnızca yıldızlar aydınlatır. Yıldızların görünme zamanı ise akşam 6.15'de başlayıp sabah 7.10'a kadar sürüyor. Hava sıcaklığı ise genellikle sıfır veya sıfırın altında.

Bu yürüyüşün kaç gün sürdüğü konusunda tam bir bilgi edinemedik. Yalnız son geceyi Saadet Hanım şöyle anlatır: **Kaçakçılar akşam altıda beni alacaklardı. Yanımızda getirdiğimiz yorganlara sarılıp yatıyorduk. Son gün olduğu için artık benim yorganıma gerek kalmamıştı. Hemen gidip o yorganı satarak o gün bir güzel karnımızı doyurduk. Sonra kaçakçılar geldi beni aldıktan sonra hiç durmadan sabah saat altıya kadar yürüdük. Hava aydınlanırken sınıra varmıştık. Birden etrafımın kalabalıklaştığını gördüm. Uzaktan da babamın sesi geliyordu “Askerlere teslim ol. Onlar Finlandiya askeri.” diye. Finlandiya askerine teslim olduktan sonra onlar beni karakola götürdüler. Tarih 10 Kasım 1922. Oradaki karantina dönemi bir ay sürdü. Sonra da babama teslim ettiler. Ayaz İshakî çok mutludur. Biricik kızı Saadet Hanıma kavuşmuştur artık. Birlikte Berlin’e dönerler. Yılın son günleri yaklaşmıştır.**

Bütün bu sıkıntılar yaşanırken Saadet Hanım, Sadri Maksudî ve Yusuf Akçura’nın gizli destekleri ile yatılı olarak özel bir Alman lisesinde öğrencidir. Okulun ve kaldığı pansiyonun şartları çok ağır gelince babasına bir mektupla içinde bulunduğu durumu aktarmak ister. Mektubunda **“Kaldığım kapalı kız pansiyonunda disiplin hat safhada, yiyeceği çok az, boş kaplarla çocukları oyalamak isteyen bir açlık müessesesi”** diye bildirir. Bunun üzerine Ayaz İshakî kendi durumlarının farklı olmadığını anlatan bir mektup yazar.

“Ucuz yemek için at eti kullanan bir lokanta bulmuştum. Atları çok kart olduğundan, etleri pek sert oluyor. Ev sahibi münasebetsiz kadın kömür için ayrı para istediğinden, odayı her gün ısıtmıyor, fakat ben soğuğa alışığım. Fuat Toktar’ın oturduğu evin karşısında bir yumurtacı var. O kırık yumurtaları bazen bedava, bazen de çok az fiyatla veriyor. Elbette ki kendi ilimiz açık olsa, senin için yabancı memleketlere sığınıp mektebe gitmek zorunluluğu olmazdı. Biraz daha sabret sen benim güvercinimsin.”

Yoruma meydan bırakmayan cevabî bir mektupla karşı karşıyadır Saadet Hanım. Yapacağı tek şey derslerine tüm gücü ile çalışmaktır artık. Omuzlarına bu sefaletin yükü vurulmuştur. Ne var ki, Ayaz İshakî, bir son sözcükle bu yükü alıp götürecektedir kadar usta bir yazardır. **“Sen benim güvercinimsin”** diye bitirir mektubunu.

Saadet Hanım, 1926 yılı yaz tatilini babasının yanında İstanbul'da geçirir. Yoksulluk hat safhadadır. Bir ara öğrenimini yarıda kesip burada kalmayı düşünür. Yusuf Akçura'dan gelen bir mektupta, onun mutlaka Berlin'e dönüp eğitimini tamamlaması gerektiği yazılmaktadır. Ayaz İshakî, Saadet Hanımı göz yaşları içinde Berlin'e uğurlar. Sorun güvercininden ayrılması değildir elbette. Sorun yoksulluk. Bu ayrılık ağlamanın bahanesi olur.

Böylece konuşmanın başında sözünü ettiğim üniversite yıllarına gelmiş oluyoruz. Böylesi bir yaşam öyküsü içerisinde özel hayatın olağanüstü bir özenle sürdürülmesi nasıl açıklanabilir! Bilemiyorum.

Üçüncü sorum; Tutumlu bir yaşam biçimi sergileyen fakat dünyanın en bonkör en verici insanlarından biri olan Saadet Hanım.

Saadet Hanım adlı biyografik çalışmamda fakültemizin koridorlarında nasıl tanındığını şöyle aktarmıştım:

Saadet Hanım dediğimde, benden önceki kuşaktan, Prof. Dr. Hamza Zülfikar, benden sonraki kuşaktan Prof. Dr. Zafer Önler ve son öğrencilerinden Doç. Dr. Önal Kaya benzer tanımlamalarla söze başladık. Hemen hemen tümümüz içindeki insandan çok, aynı elbiseleri tanımladık. İlk izlenimlerimiz böyleydi. Bu davranışı yalnızca biz göstermemiştik. Fakültedeki ilk öğrencileri, bizlerin de hocaları olan, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Dr. Müjgân Cunbur da benzer anılarla söze başlamışlardı.

Özellikle Hasibe Hanım, İkinci Dünya Savaşı'nın yoksulluk günlerinde onu bölümün ihtisas kütüphanesinin memuresi olarak, eski bir battaniyeden püsküller yapılmış şalına sarınarak çalışmasını hatırlıyordu. Zeynep Hanım ise, öğrencilerin kütüphaneden kitap aldıklarında doldurdıkları fişleri kitabın iadesinde yırtmayıp yazısız arka yüzlerini kendi çalışmalarında kullandığını söylemişti.

19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Asya, Avrupa ya da Afrika kıtalarından herhangi birinde doğanlar birkaç savaşın zulmünü, yoksulluğunu ve unutulmaz acılarını yaşadılar. Yokluğun, aç kalmanın, işgalin ne anlama geldiğini belki de en iyi onlar biliyordu. Savaşlar, bir yandan bu üç kıtada topraklara yeni sınırlar çizerken diğer yandan da insanların günlük yaşamlarını altüst etmişlerdi. Saadet Hanımın doğduğu bölgede 1904 Rus-Japon savaşının ardından bir şeylerin değişeceği sanılmıştı. Bir şeyler değişti ama yine de o bölge insanların istekleri doğrultusunda olmadı bu değişim. Oysa onlar, 1905 yılından çok umutluydular. Ardından 1905 zulmü geldi. Bu kez onun üzerine yürüdüler. Yine de umutlarını yitirmemişlerdi. Birinci Dünya Savaşının çıktığı günlerde onlar, yeni bir düzenle kendi varlıklarını, bağımsızlıklarını yaşatmak istedikleri ile 1917 Devrimi hazırlıkları içinde yer aldılar. Birinci Dünya Savaşının tüm acımasızlığı üç kıtada yaşanırken yeni bir düzen, yeni bir yaşama biçimi düşleriyle yaşayanların düş kırıklığına uğramaları çok uzun sürmedi. Geldikleri üzücü nokta, ülkelerinden, topraklarından ayrı yaşamak zorunda kalmaları oldu.

Savaşları, devrimleri, değişimleri alt alta yazdığınızda, bir yazgı gibi kabullenilen tüm olumsuzlukların yükünü taşımak zorunda kalan, yine bu insanlar olmuştu. 20. yüzyılın ilk çeyreği tamamlandığı yıllarda Saadet Hanım artık doğduğu topraklardan uzak başka bir ülkede yaşıyordu. Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Almanya'da. Onun bu ülkede lise eğitimine başladığı günlerde, Ayaz İshakî de dahil olmak üzere birçok İdil-Ural aydınının yüreğinde yatan seveda, Türkiye'de yaşama sevdasıydı.

“Savaş Yılları” tanımlaması ile Saadet Hanımla aynı kuşakta yaşamış birçok kişinin isimlerini yan yana getirdiğinizde hangi savaştan söz edeceğinizi şaşırırsınız. Savaşların, işgallerin, sürgünlerin neredeyse karıştırılmaması için sayılandırılacağı çoklukta yaşanması, bu insanların doğal kaderi olarak tanımlanır. Belki de tutumlu davranışlarının ardında bu yıllarda yaşamış olmak yatıyor. Üzücü olan bu davranışın tüm hayata hakim olduğu düşüncesi. Saadet Hanımı biraz daha yakından tanıyınca hiç de öyle olmadığını görüyorsunuz. Anlatacaklarımız İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yaşananlar. Bu savaşın başlangıç günleri, Saadet Hanımı Türkiye'ye taşımıştı; savaşın sonu da, geldiği yerdeki dostları ile ilişkileri açısından önemli. Aslında onu, bu ayrılık dostlarından koparmıyor.

Savaşın hemen ardından onlara nasıl ulaşım yardımcı olurum diye birçok yönetme başvuruyor. Kızıl Haç Teşkilatından tutun da savaştan daha az etkilenmiş bölgelerdeki dostlarına dek aklına gelebilecek her yöntemi deniyor. Öncelikle onların sağlık durumlarını, yaşayıp yaşamadıklarını araştırıyor. Ardından adreslerini saptayabildiklerine kuru gıda yardımları, pirinç, fasulye, nohut, mercimek, kuru üzüm ve kuru incirle birlikte fındık, ve ceviz yolluyor.

Bütün bu bilgileri kendisine gönderilen mektuplardan ediniyoruz. Bu mektuplarda bahsedilen konulardan en önemlisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gabain'e gönderilen kuru gıda paketleriyle ilgili olanı. Tabii ki, bu mektuplardan önemli bir bölümü de Saadet Hanımın Berlin'de yaşadığı günlerdeki doktoru Carl ve Ada Müller çiftine ait. Onlarda aktarılan bilgilerde öylesine dramatik bir kurgu var ki, anlatılanlardan yola çıkarak İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'da yaşanan baskının yeni bir belgesel filmi yapılabilir. Yürek burkan inanılmaz öyküler.

Bu mektuplar bir yandan savaş boyunca ve sonrasında Almanya'da yaşananları bizlere aktarıırken diğer yandan da Saadet Hanım hakkında çok önemli sayılabilecek özel bilgiler veriyor. Çocukluğundan başlayarak yaşadığı hayatın ona ne gibi travmalar yaşattığının ipuçlarını bu mektuplarda buluyoruz. Almanya'da yaşadığı sürede aldığı psikolojik destek bu mektuplarda netleşiyor. Bu desteğin sonraki yıllardaki yansımaları ise bir başka acı.

Biz, önce Carl ve Ada Müller'in aktardığı kendi sorunlarını anlatan satırlardan birkaç alıntı yaptıktan sonra Saadet Hanıma ilişkin sorunları aktaracağız:

Savaş öncesi Nasyonalizm hakkında yeterince bilgimiz yoktu, savaş bize bunu öğretti. ... Bizim için üzüntü verici bir olay. Nasyonal Sosyalizm döneminde hiç kimse psikanaliz konusunda konuşmadı. Benim eşimin çok önemsiz basit bir mektup nedeniyle Üniversitedeki öğretim üyeliği görevine son verildi. Mektubu Profesör Freud'un kızı Anna Freud'a yazmıştı. O günden sonra bizim meslekî yaşamımız çok zorlaştı. Çünkü Doktor Freud'un ismini ancak onu eleştirmek için anabilirdiniz. Ne kitaplarda, ne de derslerde onun adını anmak kesinlikle yasaklanmıştı. Bu mektup olayından sonra eşimin işine son vermekle kalmadılar. Üzerimizde korkunç bir baskı oluşturdular. Bu olay bizim bütün bilimsel çalışmamızı duraklattı. Zaten o dönem Almanya'da özgür bir bilimsel çalışma ortamı kalmamıştı.

Bu mektuplarda öne çıkan temel konu Saadet Hanımın gönderdiği yardımlar. Bu konulara ilişkin yazışmalar, savaştan sonraki üç yılı kapsıyor.

Yalnızca doktorları Carl ve Ada Müller değil bu yardımların gönderildiği kişiler. Bizim saptayabildiğimiz kadarı ile dört-beş aile böylesi paketlerin yolunu gözlüyor. Bunlara bir örnek olsun diye sayıları on beşe yaklaşan Carl ve Ada Müller'den gelen mektuplara burada yer veriyoruz. Hemen hemen hepsinde, gönderilen kuru gıdalara, kuru incire, kuru üzümüne, tahin-pekmeze sonsuz minnettarlık duyguları dile getiriliyor. Mektuplardan birinde “çocuklar uzun yıllardır görmedikleri için kuru inciri tanıyamadılar” diyor. Bir başka mektupta beş altı yıldır hiç kuru üzüm yemediklerini anlatıyor Ada Müller.

Saadet Hanım 40 lira aslı maaşla atandığı doçentlik kadrosunda, Tahir Bey de Tarım Bakanlığında uzman. Aldıkları ücretten bir pay, öncelikle, her ikisinin babasına ayrılıyor; bir pay da, Almanya'da yaşayan dostlarına her ay muntazam gıda yardımı olarak gönderiliyor. Ankara'da çalışmaya başlayalı henüz beş-altı yıl olmuş. Hiç bir ev eşyası olmadan gelmişlerdi. Bırakalım ev eşyalarını kendi özel eşyalarını bile tam olarak alamamışlardı bu yolculuğa çıkarken. Ev eşyası edinmelerini bir yana bırakırsak giyecek, yakacak, ev kirası, ve kendilerinin yiyecek giderleri karşılanırken hep diğer faktörleri de hesaba katmak zorundalar. Bu çift kazandıkları her kuruşu hesaplayıp paylaşmasını bilerek yaşıyorlar.

Bu mektuplardaki ikinci önemli konu Saadet Hanımın rahatsızlığı. **Rahatsızlığın adı: Uykusuzluk–Uyuyamama.** Bu konu ayrıca bizim dördüncü sorumuzu oluşturuyor. Daha doğrusu hastalığın kendisinden çok çevresinde bu konunun algılanması sorumuz. Hastalık hakkındaki ilk ipucuna Kurban Said'in *Haliçten Gelen Kız* romanında rastlıyoruz. Satır aralarına sıkışmış bir anlatım içinde Aziyade Amberi'nin uykusuzluk hastalığına konan yanlış teşhisten söz ediliyor. Romanda sözü edilen yıl 1928. 19-20 yıl geçmesine rağmen sorun çözülememiş. Bu tarihten 20 yıl sonra da aynı sorunlarla boğuşuyor Saadet Hanım. Kısacası elimizdeki veriler doğrultusunda edindiğimiz bilgiye göre, yaşamının yarısından fazlasını bu sorun kaplıyor.

Saadet Hanım 5 Haziran 1946 tarihli mektubunda Ada ve Carl Müller'den psikanalizle ilgili kitapların listesini istiyor. “**Siz bana Berlin'den ayrılmadan önce bir okuma listesi hazırlamıştınız fakat ayrılışımız öylesine hızlı oldu ki, ben o listeyi sizden alamamıştım. İki sene önce, yani 1944'te Freud'un ders notları elime geçti, onları okudum. Çeviri çok kötü olduğu için hiçbir şey anlamadım.**” diyor. Yıl 1944. Ankara Üniversitesi'nin kurulmasından bir yıl önce bu kitabı okuyor. Ankara Tıp Fakültesi de bir yıl sonra açılıyor. Kısacası, psikanaliz konusu, tüm dünya için yeni olmasına yeni de Ankara'da henüz daha ders olarak okutulmaya bile başlanmamış.

Konu doktor ve hastalıktan açılmışken o günlerde yalnız Saadet Hanımın değil tüm öğretim üyelerinin yaşadığı bir sorunu burada dile getirmek istiyorum. Bir hoca doktora gitme gereği duyduğunda ilk önce idarî işlere uğrayıp gitmek istediği hastaneye hitaben bir resmî yazı yazdırmak zorunda. Hastaneye yazılan bu yazıda kimi ifadeler çok önemli: **“Başının ağrıdığını söyleyen okulumuz profesörlerinden filan kişi hastanenizce muayene edildikten sonra “durumunun ne olduğunu” fakültemize bildirmenizi rica ederim. İmza Dekan”**. Evet hastalığınızı önce idarî memura söyleyeceksiniz o da yazdığı yazıda belirtecek. Kişilerin özel yaşamına ilişkin bu yaklaşım nedeniyle olmalı ki Saadet Hanım bu hastalığı ile ilgili Türkiye’de hiç doktora gidemiyor; çok da haksız değil.

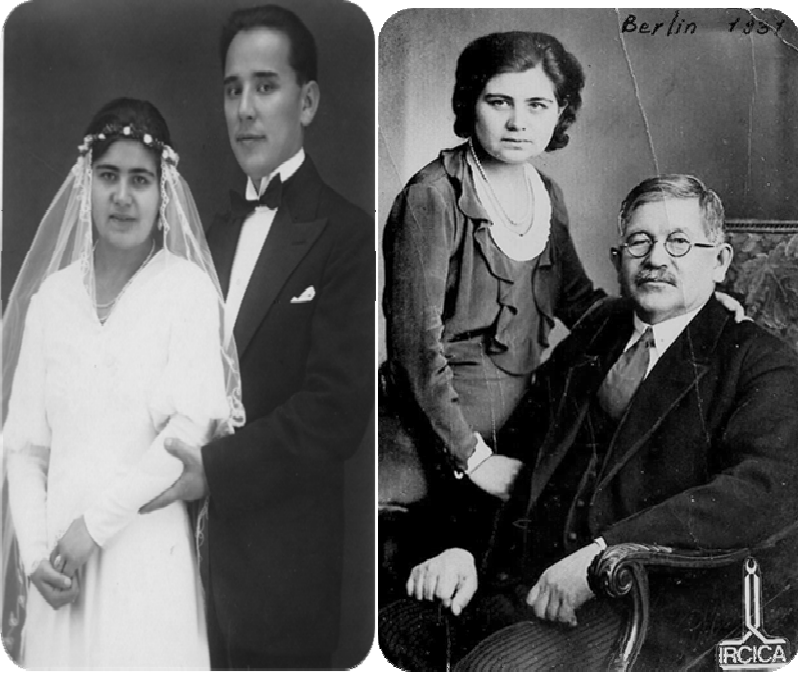
Bu çabalar böyle sürüp gider kimi kez kendi olanakları ile kimi kez de barem içi denilen bir yöntemle yurtdışına gider Saadet Hanım. Bu gidişlerin tümünde de aynı gerekçe yazılır: “Bilimsel araştırmalarda bulunmak üzere” diye. Oysa gerçekte tüm gidişlerinin nedeni sağlıktır. Tedavi amacı ile yapar bu gezileri. Kimi kez de tedavi süresi uzadığı için iznini uzatmak ister. İşte böylesi günlerde yaşadıklarını bu kısa zaman diliminde özetlemek imkânsız. Kaldı ki benim amacım bunları özetlemek de değil. Böylesi anlayışsız bir tavrın sergilenmesine neden olan olayları bugün yeniden sorgulayacak olursak, geleceğimizin daha güzel şekilleneceği kanısını taşıyorum.

Son sorum; beni çok etkileyen vakıf kurmak için göstermiş olduğu çaba karşısında yaşadıkları. Saadet Hanımın biyografisini yazarken bu konuda farklı farklı anlatımlarla karşılaştım. Hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu belirleyecek durumda olmadığım için vakıf yetkililerinin bana sunduğu bilgileri tarafsız bir biçimde aktarmaya çalıştım. Benim dünyamda oluşan soru işaretlerinin cevaplarını da hemen hemen hiçbir kesimden alamadım. Gerek Saadet Hanımın gerekse Tahir Beyin vakıf kurma çalışmalarını üniversite yıllarına kadar götürebiliriz. O günlerde birlikte olduğu asistanlarına da bu düşüncelerinden hep söz ederlermiş. Bu kadar öncesinden başlayan bu düşüncenin böylesine uzun bir süreci kapsamasını yadırgadım. O yıllardaki vakıf tüzüklerini yönetmelikleri birer birer araştırdım. Kaldı ki, bu tarihten çok sonraki bir tarihte ben de bir vakıf kurma çalışmasının içinde bulunmuştum. Hatta bir süre de o vakfın yöneticiliğini üstlendim. Bu nedenle ilgili mevzuata hiç yabancı değildim. Ankara’da 40 yıldan fazla bir süre, Üniversite mensubu olarak yaşamış Saadet Hanımın karşısına çıkarılan zorluklar nelerdi bilmiyorum. Bildiğim tek şey; Saadet Hanım artık çok az vaktinin kaldığını hissetmiş olmalı ki, önceden kararlaştırmadıkları bir gün aile dostu Rıza Paşanın Başbakanlıktaki ofisinden içeri girer. Büyük bir telaşla “Vakıf kuruluşu konusunda bize yardım edecek insanları buldum, kalk gidiyoruz” der. Rıza Paşa önce onu sakinleştirir, Saadet Hanımın söyledikleri pek aklına yatmaz. “Siz rahat olun,

ben bu konuyu çözeceğim.” der ve kapının önünde bekleyen taksiye onu bindirip evine yollamasına yollar ama Saadet Hanımın sabrının kalmadığını da çok iyi fark eder. Aynı gün çok güvendiği bir dostuna bu durumu iletir. Bir an önce bu sorunun çözülmesi gerektiğini anlatır. Bir gün sonra yardım istediği dostu, “sizin sorununuzu benim yakın dostum olan Hukukçu Ertuğrul Zekai Ökte çözebilir, ben kendisi ile konuştum, sizi bekliyor.” der. Zekai Bey, Saadet Hanımın bütün düşüncelerini dinledikten iki gün sonra, kuruluş için gerekli tüm belgeler ile tüzüğü ona getirir. Böylece Vakıf bir hafta içinde tam Saadet Hanımın görüntüsel olarak, istediği şekilde kurulmuş olur. İşte yıllar süren bu uğraşın bir hafta gibi bir zamanda tamamlanması, ayrıca, Rıza Paşa’ya sürekli olarak sorduğu “bu vakıf benden sonra nasıl yönetilir” sorusu, benim için bugün bile cevaplanmayan soruların başında geliyor. Bütün bu endişeleri haklı kılacak davranışlarla karşı karşıya kaldığımız yaşamın son günlerinde onun yanı başından hiç ayrılmayan dostu Saide Arslanbek bize aktardı. Hastalığının ağırlaştığı dönemde tüm birikimini bıraktığı vakıf yöneticilerinin hiçbiri yakınında bulunmaz. Saadet Hanımı sürekli olarak hastaneye rahmetle andığımız Necip Hablemitoğlu kendi arabası ile götürür. Bu ilgisizliğin bir başka kanıtı da, doğumunun 100. yılına dek vakfın yaptırdığı mezar taşında Saadet Hanımın doğum tarihinin yanlış yazılmış olması. 100. yıl anmaları çerçevesinde mezar yeniden yaptırılınca bu yanlışlık tam 19 yıl sonra giderilmiş oldu.

Konuşmama Saadet Hanımın bu salona girişi ile başlamıştım. Belki de üzerime düşmeyen bir görevi dile getirerek sözlerimi tamamlamak istiyorum. Aslında bu salona en çok Saadet Çağatay'ın ismi yakışırdı. 24 Haziran 1989 günü, noktalanın 82 yıllık bir yaşamın ardından söylenecek çok sözümüz var. Son gün sıra defin konusuna gelince de bir vasiyetle karşılaşılıyorlar. Bu vasiyette vakfın tüzüğünde kendisi için yer alan cümle ile bire bir örtüşüyor. Vasiyetinde **“Eğer İstanbul’da ölürsem babam Ayaz İshaki’nin mezarına, Ankara’da ölürsem eşim Tahir Çağatay’ın mezarına gömülmek istiyorum”** diye yazıyor.

Kendisi için bir mezar yeri bile istemeyen hocamızın anısı önünde sonsuz saygılarımla eğiliyorum. Ruhu şad olsun...